

19. A szavazói magatartás

Tóka Gábor¹ (In: *Politika és politikatudomány*, szerk. Gallai Sándor és Török Gábor. Budapest: Aula, pp. 457-77.)

A pszephológia² helye a politikatudományban

A választói magatartás az 1940-50-es években vált rendszeres, tudományos igényű vizsgálódások tárgyává. Kutatói természetesen az egyének megfigyelt viselkedését (nem pedig valamely intézmény, és különösen nem törvények vagy népek vélt „szellemét”) próbálták általános törvényszerűségek keretei között megérteni. Elméleteiket gyakorta más társadalomtudományokból kölcsönözték, és nagy múgonddal megválasztott módszerekkel tesztelték. E törekvések folytán a „behavioralista forradalom”, és ezen belül is a statisztikai és kísérleti módszerek alkalmazásának úttörői lettek a politikatudományban. Ezért a klasszikus pszephológiai munkák a szakterület művelőinek körén messze túlmenően váltak ismertté és gyakori hivatkozások tárgyává, főként mint annak bizonyítéka, hogy a politikatudományban is lehet “igazán tudományos” műveket alkotni. Ma sokkal kevésbé van reflektorfényben e tudományág, de irodalma – különösen a nagy teljesítményű számítógépek tömeges elterjedése óta – évtizedről évtizedre megsokszorozódik.

A pszephológia nagy kérdései örökzöldek minden demokráciában. Például: meddig terjed ki a szavazók politikai emlékezete akkor, amikor döntenek egy kormány sorsáról? Képesek-e figyelmen kívül hagyni egy politikai szempontból lényegtelen, de szórakoztató értéke folytán a hírekben agyontárgyalt eseményt, és figyelembe venni az esetleg ritkábban szóba kerülő, de lényegesebb fejleményeket? Netán mindig a korábbi beidegződések, vagy éppen társadalmi környezetüktől gondolkodás nélkül átvett klisék alapján alakítják ki véleményüket, könnyedén átugorva a politikai információk nehezen feldolgozható sokaságát? És tényleg olyan rosszul teszik-e, ha így járnak el? Nem lehet, hogy éppen ez a lehető legésszerűbb, amit egyáltalán tehetnek?

A kognitív pszichológiától a politikai gazdaságtanig számos tudományterület képviselői foglalkoznak ilyen kérdésekkel.

A választói magatartás vizsgálata...

...örökzöld kérdések felvetésén keresztül

A választások kormánypolitikára

A fejezet szerzője Tóka Gábor ^A fejezet szerzője a Közép-európai Egyetem (CEU) docense; ld. még http://www.personal.ceu.hu/departs/personal/Gabor_Toka. A tanulmányban hivatkozott források teljes jegyékére ld. Tóka (2001).

² A szavazói magatartás tudományos vizsgálatának elnevezése a kavicsokra (psephos) utal, melyekkel az ókori Athén népgyűlésein szavaztak.

Politikatudományi hozammal azonban csak akkor bír a szavazói magatartás kutatása, ha mond valamit arról, miként is működik a demokrácia. Első ránézésre csak annyi biztos, hogy a szavazói magatartás jellemzői így vagy úgy befolyásolják a választott képviselők tetteit. Igaz, a választások kormánypolitikára gyakorolt befolyását mérlegelő kutatások sokkal inkább a zavarba ejtő kérdéseket, mintsem a magabiztos általánosításokat szaporítják. Ez azonban nem mond ellent annak, hogy a politikusok részben azért olyanok, amilyenek, mert éppen így számíthatnak választási sikerre.

gyakorolt hatásának...

Ha például a kormányváltások nem vezetnek jelentős közpolitikai változáshoz, az könnyen magyarázható a Hotelling-Downs tézissel (ld. alább), tehát hogy bizonyos körülmények esetén minden versengő párt a medián szavazó³ ízlésének megfelelően politizál. A szavazói akarat így akkor is nagyhatalmú lehet, ha magukon a választásokon látszólag semmi sem dől el. A választói viselkedés megértése nélkül tehát aligha tisztázhatjuk, hogy áldást vagy csapást jelent-e a démosz uralma.

...és a demokrácia működésének elemzése

A pszehológia módszerei

Ökológiai elemzések

Az 1850-as években jelentek meg azok az első tudományos közlemények, amelyek a hozzáférhető választási adatok módszeres feldolgozására törekedtek. Ökológiai elemzésnek nevezzük az olyan vizsgálatokat, amelyek egyes területi egységek különféle jellemzői közti összefüggéseket vizsgálják: például, hogy korrelál-e a kóbor ebek és a polgármester ellen indított perek száma az egy főre jutó jövedelemmel. A módszer kimagasló termékei a szavazói magatartás vizsgálatában a francia André Siegfried 1913-ban, a svéd Herbert Tingsten 1937-ben, és az amerikai Louis Bean 1948-ban megjelent monográfiái voltak.

Ökológiai elemzés: adott terület különféle jellemzői közti összefüggések vizsgálata

Az ökológiai elemzések fontos előnye a választási adatok könnyű hozzáférhetősége. A módszernek két fő gyengéje van. Egyrészt mindig fennáll az ökológiai tévkövetkeztetés veszélye. Ez azt jelenti, hogy egy ökológiai összefüggés elvben semmit sem mond arról, hogy mit tesznek az egyes szavazók. Például az 1998-as magyar választáson a MIÉP-re és az SZDSZ-ra adott

Gyengéi: tévkövetkeztetés veszélye...

³ A medián (azaz a középső) szavazó az, akitől számítva bármelyik irányban pontosan ugyanannyi szavazó helyezkedik el a választói preferenciák éppen vizsgált dimenziójában. Egy-egy ilyen dimenziót alkothat pl. az, hogy ki mennyire szeretné növelni vagy csökkenteni a jövedelmi egyenlőtlenségeket, vagy hogy milyen széles körben alkalmazná a halálbüntetést.

szavazatok száma a helyi lakosság iskolázottságával arányosan nőtt, mégis tévkövetkeztetés lenne pusztán ennek alapján biztosra venni, hogy mindkettőt a magasabb végzettségűek támogatták. Talán igen, talán nem: csak az egyének választói viselkedésére vonatkozó adatok alapján zárhatnánk ki az alternatív magyarázatokat, például azt, hogy mindkét párt pont a jómódú környékek iskolázatlan lakói között volt népszerű.

Az ökológiai elemzések másik súlyos korlátja az, hogy a kutató készen kapott adatokból dolgozik. Kénytelen olyan, a választói döntés okaival általában csak távoli kapcsolatban álló tényezők vizsgálatára szorítkozni, amelyekre történetesen talál népszámlálási vagy egyéb adatot. Ez megakadályozhatja abban, hogy a szavazói magatartás elméleti vagy gyakorlati szempontból legfontosabb meghatározóira koncentráljon.⁴ Louis Bean például csak úgy vizsgálhatta az első világháborús részvétel hatását Wilson támogatottságára, hogy összehasonlította a demokraták 1916-as és 1920-as szavazatarányát olyan vidékeken, ahol viszonylag sok, illetve ahol viszonylag kevés német származású választó élt. Az ötlet zseniális, de messze elmarad még a releváns kérdések pusztá feltételétől is.

Ezért a kortárs politikatudományban már csak olyan problémák esetén alkalmaznak tisztán ökológiai elemzéseket, ahol más adat nemigen áll rendelkezésre. Ilyen például az, hogy kik szavaztak Hitler pártjára, vagy hogy milyen törésvonalak osztják meg egy-egy különösen elmaradott ország (netán kisebb régió) választóit. Mindazonáltal kiemelkedő művek születnek az ökológiai és más módszerekkel nyert adatok vagy következtetések kombinálásával, mint például Gary Cox (1997) méltán ünnepezt műve a választási rendszerek befolyásáról a szavazók és politikusok viselkedésére.

Idősoros elemzések

Az ökológiai tévkövetkeztetéshez hasonló csapdákat akkor is óvatosan kell kerülgetni, amikor nem földrajzi, hanem valamilyen egyéb aggregátumok kerülnek összehasonlításra. Ez a helyzet például az idősoros elemzésekkel, tehát amikor azt vizsgáljuk, hogy milyen események nyomán változik valami (például egy párt támogatottsága a közvélemény-kutatásokban). Jelenlegi ismereteink szerint a választási évben mért gazdasági növekedés például gyenge, de pozitív összefüggést mutat azzal, hogy miként változott a legkönnyebben azonosítható

...készen kapott, gyakorta irreleváns adatok

Mai alkalmazása: ahol más adat nem áll rendelkezésre

Idősoros elemzés: milyen események után változik valami?

⁴ Vagy legalább kontrollálja az ilyen fontos, de a népszámlálási és hasonló adatokból hiányzó tényezők hatását.

kormánypártok szavazataránya a megelőző választáshoz képest.⁵

Ebből azonban még nem következik az, hogy a szavazók saját anyagi helyzetük alakulása szerint jutalmazták vagy büntették a kormánypártokat (egocentrikus szavazás). A kérdőíves kutatások eredményei szerint sokkal inkább az ország gazdasági helyzetéről kialakult képük irányítja a szavazatukat (szociotropikus szavazás). Mi több, az idősoros adatok alapján még az sem biztos, hogy a szavazókat egyáltalán befolyásolja a gazdaság helyzete. Lehet, hogy a gazdasági siker több önkéntes pénzadományt, netán jobb képviselő-jelölteket terem a kormánypártoknak, és szavazatarányuk pusztán a drágább kampány és a vonzóbb jelöltek miatt nő meg. Nem szabad tehát az aggregált adatokból az egyéni viselkedésre következtetni.

Hiba: aggregált adatokból egyéni viselkedésre következtetni

A makrogazdasági helyzet választási hatását már az 1930-as és 1940-es években is elemezte egy-egy szerző, köztük a már említett Bean. Az ötlet azonban visszhang nélkül maradt a politikatudományban egészen Goodhart és Bhansali, illetve Gerald Kramer 1970-71-es tanulmányainak megjelenéséig. Ezután már Richard Nixon 1972-es újraválasztási kampánya is lelkesen finanszírozott ilyen háttérelmzéseket, és ezek eredményein felbuzdulva bőségesen költött az adminisztráció arra, hogy a választás napján minél több amerikai érezhesse, mennyi készpénzt köszönhet az elnöknek.

A makrogazdasági helyzet választási hatását...

Azóta sok száz publikációt felvonultató iparágga nőtte ki magát a pongyola kifejezéssel „gazdasági szavazásnak” hívott jelenség elemzése, és a mai kutatók jóval árnyaltabban látják a kérdést, mint annak idején Nixon tanácsadói. Felhívják például a figyelmet arra, hogy a politikai hatalommegosztás magas foka (például korporatista érdekegyeztetés, az ellenzék jelentős törvényhozási befolyása, és koalíciós kormányzás) esetén nagyon elhomályosulhat a kormányzat gazdasági szerepe, és a választási eredmények összefüggése a gazdasági folyamatokkal gyakran teljesen el is tűnik. Azt is kimutatták, hogy a fejlett kapitalista demokráciákban nem minden kormánypartot érint egyformán az infláció és a munkanélküliség alakulása. Az adott gazdasági probléma súlyosabbá válása nyomán inkább az annak kezelésére alkalmasabbnak tartott pártok szavazata nő meg, függetlenül attól, hogy azok kormányon vagy ellenzékben voltak-e az adott időszakban.

...gyengítheti a magasfokú hatalommegosztás és a kompetenciára vonatkozó vélekedés

Ez alapján úgy tűnhet, hogy az átlagos szavazó inkább a szakpolitikai kínálat, mint a politikai felelősség alapján dönt (azaz „*policy-*”, nem pedig „*incumbency-oriented*”), és inkább a

A makro-összefüggések nem magyarázzák az

⁵ Paldam (1991) bemutatta, hogy az OECD országokban csak a stabil parlamenti többséget maguk mögött tudó kormányok pártjainak szavazata mutat pozitív összefüggést a gazdasági eredményekkel. Wilkin, Haller és Norpoth (1997) 38 országot átfogó ökológiai elemzése ezt azzal módosította, hogy csak a kormányban résztvevő legnagyobb párt szavazatarányára igaz ez az összefüggés.

jövőbe, mint a múltba tekint. Ezúttal is hiba lenne azonban pusztán a makro-összefüggésekből következtetni az őket létrehozó egyéni magatartásokra.

Az idősoros elemzések egyik legnagyobb problémája a figyelembe vehető magyarázó tényezők szűk köre.⁶ A gazdasági szavazás jelensége sem azért áll a vizsgálatok középpontjában, mintha olyan jól magyarázná a választási eredményeket. Inkább arról van szó, hogy a választói magatartás sokféle lehetséges meghatározója közül sokszor csak a gazdasági folyamatokról állnak rendelkezésre használható adatok. Az idősoros vizsgálatokban csak egyetlen másik lehetőséget használnak fel még viszonylag gyakran: a sajtóról, illetve politikai hírekről napi vagy heti bontásban készített tartalomelemzési eredményeket hasonlítanak össze a pártok népszerűségét mérő közvélemény-kutatások adataival. Azonban ilyenkor is nehéz eldönteni, hogy pontosan mi befolyásolta az egyes szavazót: a pártok kampánykommunikációja, a valós élet tényeinek tükröződése a médiaüzenetekben, vagy „a média” hatása?

A módszer alkalmazásairól szólva meg kell emlékeznünk még a szavazat-változásra („*electoral volatility*”), tehát közvetve a szavazók párhűségére vonatkozó vizsgálatokról. Ezek során először is azt számítjuk ki, hogy az előző választáshoz képest az összes szavazat hány százalékát veszítették vagy nyerték el az egyes pártok. E százalékok abszolút értékét összegezzük, és kettővel elosztjuk azért, hogy megkapjuk az aggregált szavazat-változás mértékét. Bartolini és Mair (1990) megmutatták, hogy a nyugati demokráciákban e mutató értéke függ a pártok számától, a pártrendszer korától, a jelentősebb választójogi reformok időpontjától, a társadalom etnikai és vallási sokszínűségétől, a szakszervezetek és a baloldali pártok taglétszámától, stb. Munkájuk megjelenése óta főleg az új demokráciákról szóló irodalomban kapott figyelmet a szavazat-változás, melynek értéke ezekben az országokban rendszerint sokkal magasabb (Magyarországon például közel négyszerakkora), mint a nyugati demokráciák 1945 és 1985 közötti történetében mért 8,5 százalékos átlagértéke.

Kérdőíves kutatások

A kérdőíves felmérés (*survey*) módszerének előzményeit kis jóakarattal a bibliai népszámlálásig is visszavezethetjük. Két dolog tette alkalmassá arra, hogy a választói viselkedés kutatásának legkevésbé nélkülözhető eljárása legyen. Az első a

Az idősoros elemzések gyengéi: a figyelembe vehető magyarázó tényezők szűk köre

Egyéb alkalmazása: szavazat-változás vizsgálata

Kérdőíves felmérések módszere

⁶ Budge és Farlie (1983) úttörő könyve messze túllépett ezen a korláton, de cserébe számtalan leegyszerűsítő feltevést kellett elfogadnia a különböző tényezők választási hatásáról.

valószínűség-számítás elméletének kialakulása volt a XVIII. században, ami becsülhetővé tette az olyan paraméterek statisztikai hibahatárát, amelyeket egy nagyobb sokaságból (mint például az összes választó) véletlenszerűen kiválasztott minta adatai alapján számítottunk ki. A második az interjú-szituáció és a kérdőív sztenderdizálása volt, ami által összehasonlíthatókká váltak a különböző megkérdezettek válaszai.

Jelen ismereteink szerint az első véletlen mintát egy norvég statisztikus, Anders Kaier alakította ki 1891-ben, politikai attitűd-kérdéseket pedig elsőként egy német munkásvezető, Adolf Levenstein tett fel egy 1907 és 1911 között végzett életmód-vizsgálat során. A véletlen mintavétel technológiája és az attitűdök⁷ vizsgálata a két világháború közötti Egyesült Államokban jutott arra a fejlődési szintre, amelyikkel a mai magyarországi közvélemény-kutatásokban is találkozhatunk. Ugyanott már 1824 óta próbálkoztak egyes napilapok azzal, hogy kezdetleges kérdőíves vizsgálatok alapján előre jelezzék különféle helyi választások és népszavazások kimenetelét. Miután az 1936-os elnökválasztás látványosan igazolta a lakosság sokszínűségét céltudatosan leképező, ún. keresztmetszeti mintákon végzett vizsgálatok meglepő eredményességét a választási eredmények előrejelzésében,⁸ minden akadály elhárult azelől, hogy a módszert a pszephológia szolgálatába állítsák.

Korai mintavételek és választási előrejelzések

Témánk szempontjából a Paul Lazarsfeld által a Columbia Egyetemen létrehozott *Bureau for Applied Social Research* 1940-es és 1948-as vizsgálatait játszották az úttörő szerepét. Az 1920-as években még a bécsi rádió hallgatóságának vizsgálatával foglalkozó kutató az amerikai elnökválasztásokat inkább csak egy nagyszerű alkalomnak tekintette az emberi döntéshozatal általános jellemzőinek, illetve a különböző kommunikációs csatornák hatásának feltárására. Munkatársaival ezért a kampány során havonta mérték fel pár száz megkérdezettjük politikai beállítottságait, például hogy melyik párt jelöltjére szavaznak majd a közelgő választáson. Az ilyen felméréseket, amikor ugyanazokat a megkérdezetteket egynél több alkalommal keresik fel részben vagy egészében ugyanazokkal a kérdésekkel, a minta jellemzőitől függetlenül panel-vizsgálatnak hívjuk. Lazarsfeldék

Lazarsfeld: panel-vizsgálatok és a társadalmi környezet felmérése...

⁷ Értsd: viszonylag tartós, tanult beállítottságaink, melyek egy-egy fogalommal, csoporttal, tevékenységgel, dologgal, stb. kapcsolatban mindig ugyanolyan (mindig pozitív vagy mindig negatív) reakcióra készítenek bennünket.

⁸ Történelmi érdekesség, hogy az 1936-ban oly nagy sikert arató Crossley-, Roper- és Gallup-előrejelzések a mai elvárások szerint elfogadhatatlanul pontatlanok voltak, és nem a ma szinte kötelező véletlen, hanem ún. kvótás mintavétellel biztosították azt, hogy elegendő számban legyen a mintában férfi és nő, gazdag és szegény, valamint falusi és városi lakos.

másik alapötlete az volt, hogy a kérdőíves vizsgálattal egyidejűleg nagy mennyiségű információt gyűjtöttek a megkérdezettek közvetlen társadalmi környezetéről, a helyi kampányról, és így tovább. Ez persze csak úgy volt lehetséges, hogy egy megyére, illetve kisvárosra korlátozták a mintavételt.

A panel-vizsgálatok elvben kitűnő alkalmat teremtenek annak feltárására, hogy mely beállítottságok alakulnak ki egy döntés meghozatala előtt, és melyek utána. Lazarsfeldék – a többszöri megkérdezés költségessége miatt eleve viszonylag kicsire méretezett – mintáin belül azonban olyan kevesen változtatták meg szavazói preferenciájukat, hogy nem lehetett komoly statisztikai elemzéseket végezni a változások egyéni szintű meghatározóiról. Lazarsfeldéket amiatt is sok bírálat érte utóbb, hogy egy-egy környékre vonatkozó megfigyeléseiket az egész országra általánosították, és nem tudták bevonni a helyi kampányra vonatkozó információikat a kérdőíves adatok elemzésébe.

...nagyságában és regionálisan korlátozott mintán

Az 1950-es évektől kezdve ezért az országos mintákra alapozott adatfelvétel, és a személyenkénti két interjú (egy a választás előtt, egy pedig rögtön utána) vált általánossá a választáskutatásban. Az 1948-at követő fél évszázadban a pszephológia zászlóshajója a michigani egyetem egyik kutatóintézete által 1952 óta minden amerikai elnök- és törvényhozási választás alkalmával lefolytatott *American National Election Study* (ANES) lett. A választópolgároktól nyert adatokhoz néhány évben a jelöltekkel készült interjúkból származó, illetve a megválasztott képviselők kongresszusi szavazataival kapcsolatos információkat is hozzákapcsoltak, és így a politikai képviselet problémájára is kiterjesztették a vizsgálódást.

Michigan: országos mintára alapozott adatfelvételek

Az ANES és a hamar színre lépő skandináv, brit, német, holland, ausztrál, új-zélandi és kanadai megfelelői sajátos nemzeti intézményekké váltak, melyek elsődleges feladata az egyes választások minél alaposabb dokumentálása az utókor számára. Ennek megfelelően viszonylag stabil pénzügyi és intézményi bázissal rendelkeznek, és a belőlük származó adatok ingyenesen hozzáférhetőek minden kutató számára.

Nemzeti választási adatbázisok

A kérdőíves módszer előnye kettős. Egyrészt közvetlenül az egyes cselekvők szintjén tárhatjuk fel az összefüggéseket, másrészt teljes egészében elméleti feltevéseink határozzák meg azt, hogy a cselekvők mely jellemzőire nézve gyűjtünk adatokat. A módszer hátrányai ehhez képest eltörpülnek, habár számosak.

A kérdőíves módszer előnyei és hátrányai

Így például az adatok egy többé-kevésbé mesterséges interjú-szituáció, nem pedig „a valós élet” termékei, valamint nehézséget okoz annak megállapítása is, hogy a megkérdezett válaszaiból kibontakozó beállítottságok közül melyik lehet a többiek oka, és melyik azok következménye.

Ezért az oksági kapcsolatok feltárását legújabbban már inkább a kísérleti ellenőrzéstől és a longitudinális vizsgálatoktól várják a kutatók. Az utóbbiak során ugyanazokat a kérdéseket más-más időpontban, a megkérdezettek összehasonlítható, de nem átfedő mintáinak teszik fel például úgy, hogy egy nagyobb mintának a választási kampány minden napján vagy hetében egy-egy véletlenszerűen kiválasztott szeletét kérdezik meg. Ez az ún. görgetett keresztmetszeti vizsgálat, aminek a neve arra utal, hogy minden időegységre a teljes népséget reprezentáló mintát kapunk, melynek mérete igény szerint növelhető a közvetlenül megelőző és a közvetlenül utána következő napok (illetve hetek) megkérdezetteivel. A választói reakciókról így keletkezett idősort összekapcsolhatjuk például a kampányeseményekre, média-tartalmakra vonatkozó információkkal is, hogy jobban megértsük, miként befolyásolták azok a szavazói magatartást.

Longitudinális vizsgálatok, görgetett keresztmetszeti vizsgálat

A kérdőíves módszer kiegészíthető kísérleti elemekkel is, például úgy, hogy egyes véletlenszerűen kiválasztott almintáknak részben eltérő kérdéseket teszünk fel. Ezzel a módszerrel azt is ellenőrizni lehet, hogy különféle megfontolások felmerülése egy beszélgetés során milyen irányban befolyásolja egy politikus vagy párt értékelését a különféle megkérdezettek körében.

Kísérleti ellenőrzés

Kísérletek

A kísérleti módszer első pszephológiai alkalmazásának dicsősége valószínűleg Harold Gosnellé, aki a húszas években az vizsgálta, hogy miként lehetne növelni a választási részvételt Chicagóban. Ennek során egyebek között egy levéllel próbálkozott, amiben néhány véletlenszerűen kiválasztott háztömb lakóit nyomatékosan emlékeztette az 1924-es elnökválasztás közeledtére és az ezzel kapcsolatos állampolgári teendőinkre. A mesterségesen előidézett benyomásnak kitett kísérleti csoportban 8 százalékkal többen szavaztak az adott évben, mint a kontrollcsoportként szolgáló többi lakótömbben.

Kísérleti módszer: a választási részvétel ösztönzése...

Növeli a kísérleti eredmények érvényességét, ha valós élethelyzetben zajlanak az események, és ha feltételezhetjük, hogy a kísérleti csoport tagjai csak a kutatói beavatkozás

...álhírek és választási hirdetések hatása

eredményeként különböznek a kontrollcsoporttól. Shanto Iyengar vizsgálataiban találhatjuk talán a legmeghökkenőbb példákat arra, hogy miként befolyásolják a valódinak tűnő, ám a kutató által célirányosan megváltoztatott tévéhírek és választási hirdetések a kísérleti személyek politikai véleményét.

A kísérletekből levonható következtetéseket ugyanakkor korlátozza is a valóság imitálása, például ha a kísérlet adottnak tekint olyan dolgokat, amelyek a valós élet viszonyai között valóban nagyjából konstansak. Lau és Redlawsk (1997) például úgy vizsgálta a politikai tudásszint hatását a választói döntésekre, hogy egy olyan számítógépes adatbázissal való hosszas játszadozásra vették rá kísérleti csoportjuk tagjait, amelyből tetszés szerint bármilyen (valós) információt lehívhattak tényleges képviselő-jelöltjeikről.

A módszer korlátjai...

Az eredmény az volt, hogy a kísérlet kezdete előtt mért személyes jellemzők és politikai beállítottságok ugyanúgy függtek össze a választói döntésekkel a kísérleti, mint a kontrollcsoportban. Ebből arra következtettek, hogy a kortárs amerikai szavazóknak egy telített politikai információs piaccal van dolguk. Talán semmit sem változtatna már döntéseiken, ha hirtelenjében sokkal több őket érdeklő információ birtokába jutnának. Más szóval, a szavazók csak az idejüket pazarolnák politikai ismeretanyaguk további hízlalásával, hiszen máris úgy szavaznak, mintha tökéletesen informáltak lennének. Nem nyilvánvaló azonban, hogy Lau és Redlawsk vajon minden releváns tényező hatását kontrollálta-e: vajon a „tökéletes informáltság” eléréséhez nem szükséges-e a szavazók motivációját és információ-feldolgozó képességét is megváltoztatni? Ha igen, akkor a kísérleti eredmény nem igazolja azt a következtetést, hogy a szavazók máris annyira informáltak, mint amennyire egyáltalán lehetnek. Kutatásuk ezzel együtt is nagyszerűen illusztrálja, hogy mekkora segítséget adhatnak a kísérletek éppen a legérdekesebb kérdések megválaszolásában, vagy legalább pontosításában.

...a telített információs piac példáján bemutatva

Formális modellek

Tulajdonképpen a kísérleti vizsgálódás egy sajátosan tiszta típusát jelentik a következtető (deduktív) levezetések. Ezek persze nem empirikus kutatások, de felfoghatók egyfajta elképzelt kísérletként, mely nem hús-vér cselekvők részvételével, hanem pusztán a kutató fejében zajlik le. Valamilyen elméleti szempontból érdekes problémát ilyenkor úgy járunk körül, hogy kitalálunk egy, a probléma jelentős vonásait leképező helyzetet, amiben kitalált, kizárólag az

Elképzelt kísérlet, deduktív levezetések

általunk neki tulajdonított tulajdonságokkal rendelkező szereplők tetszés szerint meghatározott körülmények között próbálják meg elérni az általunk nekik tulajdonított célokat. A képzelt szereplők egymást követő lépéseit a kiinduló feltételekből logikailag vezetjük le. A következtetések esetleges hibáin kívül nincs semmi, ami megzavarhatná egy ilyen „kísérlet” kimenetelét. Kizárólag a „kísérletvezető” által modellbe emelt körülményektől függ az eredmény.

A módszer előnye ugyanaz, mint amire a kísérletezés során mindig is törekszünk: pontosan megállapíthatjuk, hogy a végeredmény miként függ a kiinduló állapottól. Hátránya is ugyanaz, mint bármely kísérleté: a vizsgálat csak leegyszerűsítve, stilizáltan, tehát eltorzítva mutatja be a valós helyzeteket. Az előny és a hátrány elválaszthatatlan egymástól, hiszen éppen a leegyszerűsítés segíti elő az oksági kapcsolatok tisztázását.

A módszer előnye és hátránya

A választói viselkedés tanulmányozásában tehát formális modelleket, játékelméleti megközelítéseket is használnak. Ezek abból indulnak ki, hogy a végeredmény mindig valamilyen célfüggvényt maximalizálni próbáló racionális lények egyéni döntéseitől függ. Maga a név is arra utal, hogy a játékelmélet a szereplők stratégiájával és sikerességével foglalkozik, miközben preferenciáikat adottnak tekinti, azaz semmilyen további magyarázatot nem keres rájuk. A racionalitás feltevése sem arra utal, hogy a játékosok motívumai ésszerűek, hanem hogy mindig a rendelkezésre álló információ alapján optimálisnak tűnő eszközöket választják céljaik eléréséhez.

Formális modellek, játékelméleti megközelítések

A játékelméleti modellek a közgazdaságtanból származnak, de használták már őket a legváltozatosabb emberi érintkezések megértésére, a nemzetközi konfliktusok dinamikájától kezdve a kormánykoalíciók formálódásán át a választási versengésig. Témánk szempontjából legnevezetesebb eredménye a duopolisztikus versenyben résztvevő pártok közötti indifferencia tézise, ami Harold Hotelling egy 1929-es cikkéből származik, és Anthony Downs nagy hatású monográfiája révén vált közkinccsé a politikatudományban.⁹ Az emiatt Hotelling-Downs-tézisként ismert levezetést itt csak erősen lerövidítve foglalhatjuk össze. Eszerint, ha (1) csupán két párt/jelölt vesz részt egy demokratikus választási versengésben, melyek/akik (2) maximalizálni akarják szavazatarányukat, miközben (3) a szavazók a politikai következményekkel kapcsolatos személyes

Hotelling-Downs-tézis: a medián szavazó pozíciójának elfoglalása

⁹ Érdemes megjegyezni, hogy a szóban forgó könyv egy Kenneth Arrow témavezetésével írt közgazdaságtani disszertációként keletkezett, és Downs se előtte, se utána nem foglalkozott politikatudományi problémákkal.

preferenciáikhoz legközelebb álló politikát ígérő pártra szavaznak, és (4) e preferenciák valamiféle (például a baloldaltól a jobboldalig terjedő) kontinuumot alkotnak, továbbá (5) a választók és a pártok egyaránt tökéletesen informáltak, akkor mindkét párt a medián szavazó preferenciáját kénytelen képviselni.¹⁰

A formális modellezés előnye az, hogy bemutatjuk, miként változna meg az eredmény, ha egyik-másik előfeltevést feloldanánk. Ha például a (2)-(5) feltétel változatlan marad, de nem két, hanem háromnál több párt verseng a szavazatokért, akkor bizonyíthatóan az válik az egyes pártok optimális stratégiájává, ha az ideológiai spektrumban valamelyest szétszóródnak egymáshoz képest. Ha viszont csak a (2)-(4) feltételek maradnak változatlanok, és az egyes szavazók gyakran tévednek az egyes pártok valódi arculatának megítélésében, akkor még egy sokpártrendszerben is igaz maradhat az, hogy az összes párt a medián szavazó kegyeiért kénytelen versengeni. A formális modellek értéke nem annyira a bennük szereplő előfeltevések realizmusától függ, hanem attól, hogy feltárnak-e olyan újszerű összefüggéseket, amelyeket empirikus eszközökkel talán nem is vizsgálhatnánk.

Formális modellezés előnye: előfeltevések és eredmények összefüggéseinek feltárása

Modellek a választói magatartás kutatásában

A mérlegelő Robinson

A racionális választások elmélete persze nem csak módszer. Jellegzetes előfeltevéseiben számos kutató nem annyira a szellemi kísérletezés eszközt látja, mint inkább egy olyan univerzális elmélet építőköveit, amelyből empirikusan tesztelhető általánosítások vezethetők le. Ennek a vitatható elgondolásnak mind az elmélet hívei, mind ellenfelei között számos képviselője van, és emiatt szokás a szavazói magatartás „közgazdasági”, vagy „racionális” modelljéről beszélni. Miután ez a modell a másoktól elszigetelt egyén kalkulációjával foglalkozik, gyakran vádolják azzal, hogy az elhagyott szigetre került, töprengő – de a valóságban csak ritkán előforduló – hajótöröttet hibásan tünteti fel az emberekre általában jellemző viselkedés klasszikus példaként.

A szavazói magatartás „közgazdasági” vagy “racionális” modellje

¹⁰ A későbbi irodalom számos további feltételegyüttest is felfedezett, melyek esetén a medián szavazó pozíciójának elfoglalása valamennyi párt számára a legvonzóbb stratégia marad akkor is, ha a preferenciák többdimenziósak, vagy a pártok száma kettőnél nagyobb.

Valójában több, egymással részben ellentétes, részben pedig egymástól független racionális szavazó modellről beszélhetünk. A legismertebb talán az, amelyiket tematikus szavazásnak hívhatnánk magyarul.¹¹ Eszerint a választó összehasonlítja saját álláspontját az aktuális politikai kérdésekben a különféle pártok (illetve jelöltek) kínálatával, és ennek alapján dönt szavazatáról. Természetesen megeshet, hogy különböző kérdésekben más-más pártot tart a legvonzóbbnak, de ez nem akadályozza meg a döntéshozatalban, mert képes a különféle kérdéseket szubjektív fontosságuk szerint súlyozni.

A racionális választó tematikus szavazása...

A tematikus szavazás modelljének számos alváltozata ismert. Ezek mindenekelőtt azt ábrázolják más-más módon, hogy milyen algoritmust használnak a szavazók a pártálláspontok értékelésére, illetve a különféle kérdések súlyozására. A legismertebb a súlyozott közelségi modell. Eszerint a szavazó elvben végtelen számú kérdést képes egyidejűleg értékelni. Legalább a megérzések szintjén mindegyikre kiszámítja, hogy az egyes pártok álláspontja mennyire áll messze a sajátjától. Ezeket a távolságokat a szóban forgó kérdések szubjektív fontosságával súlyozza, és minden egyes pártra külön-külön összegzi. Arra a pártra szavaz, amelyik esetében a súlyozott távolságok összege a legkisebb. Ha két vagy több párt között holtverseny alakul ki az első helyen, akkor – de csak akkor, – a szavazó az aktuális politikai kérdéseken túl pótlólagos információkat is mérlegel a döntéshozatal során: például azt, hogy miként teljesítettek az egyes pártok a múltban.

...súlyozott közelségi algoritmus alapján

Ezt a modellt hatja át a játékelméleti ihletésű elemzések javát, így Anthony Downs munkáját is. Az empirikus vizsgálatok eredményei azonban gyakran ellentmondanak neki. Budge and Farlie (1983) vizsgálataiból az a kép kerekedik ki, hogy az egyes szavazók csak viszonylag kis számú kérdést vesznek figyelembe egy időpontban, és ezek viszonylagos súlya között csak igen-igen szerény mértékben differenciálnak. Mi több, a szavazók korántsem irtóznak annyira a tőlük „távoleső” pártoktól, mint ahogy azt a közelségi modellek feltételezik. Ehelyett előszeretettel szavaznak olyan pártra, amely az általuk támogatott irányban módosítaná a fennálló viszonyokat, ám – legalábbis szándéka szerint – valamivel nagyobb változást vezetne be, mint amit az adott szavazó maga kívánatosnak tartana. E viselkedés oka lehet racionális kalkuláció, de elterjedtsége akkor is megkérdőjelezi a Hotelling-Downs tézis empirikus érvényességét.

Elmélet és valóság ellentéte

¹¹ Az eredeti angol kifejezést („*issue voting*”) nehéz idegen nyelvekre lefordítani, ezért több nyelvben (így a németben is) az angol kifejezés honosodott meg.

Még az sem nyilvánvaló, hogy egy racionális szavazó modellnek feltétlenül a tematikus szavazás fontosságát kell hangsúlyoznia. Downs egyik legfontosabb felfedezése éppen az volt, hogy a racionális választó szükségképpen „ésszerűen tudatlan” marad. Az ok nem a választó szellemi képességeiben vagy az elérhető közelségben lévő politikai információ mennyiségében rejlik. Inkább arról van szó, hogy egy-egy szavazatnak végtelenül kicsi súlya van a választási végeredmény meghatározásában.

Downs: az ésszerűen tudatlan szavazó...

Ezért bármilyen fontosnak érezze is a szavazó, hogy neki tetsző kormány alakuljon a választás nyomán, rá kell jönnie: nem térülne meg az az erőfeszítés, amit további politikai tájékozódásba fektetne, mert úgysem múlik szinte semmi az ő egyetlen szavazatán. Egy ésszerűen viselkedő szavazó tehát egyetlen pillanatig sem fog pusztán annak érdekében tájékozódni, hogy okosabban szavazhasson. Ez nem jelenti azt, hogy teljes tudatlanságban marad, de csak abból a politikai információból gazdálkodik, ami amúgyis ráragadt, amíg a tévé előtt bóbiskolt, adóbevallását készítette, kocsmázott, vagy mondjuk egy fogorvosi váróban beszélgetéssel próbált úrrá lenni rettentő félelmén.

...a ráragadt információ alapján...

Az ésszerűen tudatlan szavazó aligha fogja az egyes pártok aktuális álláspontját a különböző konkrét kérdésekben aprólékosan összehasonlítani saját véleményével – az utóbbit többnyire ki sem alakítja. Ehelyett inkább „gondolatmankókra” („*cognitive shortcuts*”, illetve „heurisztikák”) támaszkodik. Ezek révén kis erőfeszítéssel is gyakorta (bár nem mindig) ugyanarra a végeredményre jut, mintha emberfeletti erőfeszítések árán, tökéletesen tájékozott súlyozott közelségi szavazóként járna el. Így például megfigyeli azt, hogy a vélhetőleg hozzá hasonló politikai ízléssel rendelkező ismerősei körében melyik párt a legnépszerűbb, és maga is arra szavaz. Vagy úgy dönt, hogy drámai újdonságok hiányában mindig ugyanarra a pártra fog szavazni, mint az azt megelőző választáson. Ha az első megoldást választja, akkor tulajdonképpen úgy fog viselkedni, ahogy a választói magatartás szociológiai modellje állítja; ha a második megoldást választja, akkor pedig nagyjából a michigani „pártos szavazó” modell szerint.

...gondolatmankókra támaszkodva választ

A racionális viselkedés premisszája tehát önmagában véve még nem definiál valamilyen sajátos modellt, ráadásul – a szavazói döntés költségeivel és hasznával kapcsolatos realisztikus feltevések mellett – előrejelzései kísértetiesen hasonlítanak más modellekéhez. A racionális szavazó modellek legújabb határesetek szerint a szavazó egyáltalán nem is törődik szavazata

Expresszív szavazó modellje: a szavazat lelkiállapotot fejez ki...

politikai következményeivel; választása pusztán csak a lelkiállapotát fejezi ki. Az expresszív szavazó modelljében a választó megérzi, hogy az ő egy szavazata a saját jó lelkiismeretén kívül az égvilágon semmit sem fog befolyásolni, és ezért nem csak a politikai informálódás és választási részvétel, de még a legelemibb pártpreferencia kialakításának pszichológiai költségeit is csak akkor vállalja, ha abból valamilyen nem-politikai haszna származik. Ilyen haszon származhat például abból a jó érzésből, amit valamilyen (vélt) kötelesség teljesítése, vagy más jótett végrehajtása okoz. Az is lehetséges azonban, hogy néhány szavazó kedvét leli abban a közösség elleni szimbolikus agresszióban, amit egy közutálatnak örvendő párt támogatásával követ el. Még az is elképzelhető, hogy valakinek éppen az a legjobb szórakozása, hogy minden politikai kérdésben örökké maximálisan tájékozott, és éppen az tölti el büszkeséggel, hogy milyen jól átgondolta, mire is szavazzon.

A szakirodalomban – kimondva vagy kimondatlanul – **...és ez magyarázza a választási részvételt** legtöbbször az expresszív szavazás valamilyen megnyilvánulásával magyarázzák azt, hogy egyáltalán bárki is elmegy szavazni az országos választásokon annak ellenére, hogy a részvétel nem kötelező, és nem is fizet érte senki. Szinte semmit sem tudunk azonban még arról, hogy milyen következményekkel járhat a pártversengésre és a választási eredményekre az, ha nem csak a részvételt, de a pártválasztást is – mint a fenti példákban – expresszív motívumok irányítják.

A társadalmi lény

A pszephológiai összefoglalók a racionális választó modelljét rendszerint a michigani (ld. alább), illetve a szociológiai modellel állítják szembe. Az utóbbi megközelítés képviselői a választók társadalmi csoporttagságának a szavazói döntésekre gyakorolt hatását hangsúlyozzák. Az irányzat klasszikusai a Columbia iskola (Lazarsfeld, Berelson és társai) munkái. Ezek úgy találták, hogy a választási kampány során ingadozó szavazók végső voksát kevésbé lehetett előrejelezni egy-egy politikai véleménykérdésre korábban adott válaszuk, mint foglalkozásuk, felekezetük, illetve közvetlen társadalmi környezetük pártpreferenciái alapján.¹² További megfigyeléseket is számításba véve ebből arra a következtetésre jutottak, hogy a szavazó személyes véleménye a napi politikai kérdésekről többnyire csak utólagos igazolása egy már korábban meglévő szavazói preferenciának, amit viszont a társadalmi helyzet és a környezet határoz meg. Ezért úgy vélték, hogy a

Szociológiai modell: a szavazatot a társadalmi helyzet és a környezet határozza meg

¹² Ezeket a megfigyeléseket a későbbi kutatások nem igazolták.

pszephológiának talán nem is az egyének, mint inkább az egyes csoportok viselkedésének szabályszerűségeit kellene vizsgálni.

A szociológiai modell ezen alaptételei napjainkban inkább csak a társadalmi rétegződés és mobilitás vizsgálata felől érkező, illetve a személyközi információ-áramlás politikai következményei iránt érdeklődő kutatók körében népszerűek. A modell érvényességét mindenképp az utóbbi évtizedek politikai attitűd-vizsgálatai kérdőjelezzik meg. Ezek szerint az átlagszavazó több politikai kérdésben is kialakít olyan, a társadalmi jellemzőitől és tartós pártpreferenciájától kevésbé függő beállítottságokat, amelyek nagy hatást gyakorolnak a pártválasztásra. Ily módon a fentebb megismert tematikus szavazás modell a szociológiainál jobban magyarázza a választói döntéseket.

Tételét a politikai attitűd-vizsgálatok kérdőjelezzik

A szociológiai modell kérdésfeltevésai ennek ellenére is fontosak maradnak. Egyfelől arra tanítanak, hogy nem szabad – a racionális választás elméletének korlátait elfogadva – előre adott kiindulópontnak tekinteni az egyéni preferenciákat, hanem azok eredetét is meg kell érteni. Jó példa erre Ronald Inglehart elmélete a politikai magatartás változásáról a modern társadalmakban. Az elmélet három, a társtudományokból átvett feltevésből indul ki:

Inglehart elmélete a politikai magatartás változásáról

1. A felnőtt egyén szükséglet-hierarchiája és értékrendje stabilabb, mint egy gyermeké (szocializációs elmélet).
2. Minél ritkább egy értékesnek tartott jószág, annál többet ér szemünkben, és minél bőségesebben áll rendelkezésre, annál kevésbé törődünk megszerzésével – gondoljunk csak az oxigén példájára (csökkenő határhaszon-elmélet).
3. A fizikai biztonságot és az anyagi jólétet általában fontosabbnak tartjuk, mint az önkifejezést és az önmegvalósítást (Maslow szükséglet-elmélete).

Három alapfeltevés

Inglehart ezek alapján arra a következtetésre jutott, hogy a nagyobb fizikai biztonság és anyagi jólét közepette felnőtt generációk politikai értékrendjében háttérbe szorulnak az országuk katonai biztonságával és gazdasági jólétével kapcsolatos megfontolások, és előtérbe kerül a személyes szuverenitás és önkifejezés igénye. Ezért a második világháború után született generációk másoknál aktívabban vesznek részt a politikában a választásokon kívül, szavazói viselkedésüket pedig a hagyományos törésvonalak helyett inkább az ún. poszt-materialista értékek befolyásolják (ld. a törésvonalakról szóló fejezetet).

A poszt-materialista értékek jelentőségének felismerése

Az elmélettel kapcsolatos vitákat nem idézhetjük itt fel. Elég itt annyi, hogy Inglehart követői jelentős változásokat fedeztek fel a nyugati demokráciákban, miközben továbbra is – a hagyományos szociológiai modell keretein belül maradván – a preferenciák eredetét magyarázták, nem pedig a mechanizmusokat, melyek a közpolitikai preferenciákat szavazói viselkedéssé alakítják.

A modell hiányossága

A szociológiai modell másik vonzereje az, hogy egyszerűen kivitelezhető és gondolatébresztő összehasonlításokat javasol országok, illetve történelmi korszakok között a pártválasztás, valamint a társadalmi osztály, az iskolázottság, a vidéki vagy nagyvárosi lakóhely, az etnikum, a felekezet, a vallásosság, a nem és az életkor összefüggéséről. Megtudhatjuk például, hogy a skandináv országokban és Nagy-Britanniában mindenekelőtt az osztályhovatartozás, a kontinentális Európában pedig elsősorban a vallásosság mértéke függ össze a pártválasztással. Vannak olyan országok, ahol a kettő közül egyik sem gyakorol jelentős befolyást a szavazói döntésekre (például Írország, Kanada, Egyesült Államok), de olyanok is, ahol mindkettő hatása számottevő, vagy legalábbis az volt (Ausztria, Franciaország). Az angol, német és holland nyelvterületen még viszonylag jelentékenyebb szerepet játszanak a felekezeti különbségek, míg Kelet- és Közép-Európában általában a vallásosság, az életkor, a lakóhely városiasassága, az iskolázottság, és helyenként a nemzetiség differenciálja a szavazótáborokat.

Társadalmi jellemzők és szavazói magatartások összefüggéseinek nemzetközi összehasonlításai

A szakirodalomban azonban még az is vitatott, hogy egyáltalán létezik-e egy önálló elméleti alapokkal rendelkező szociológiai modell a választói magatartásról. Ez a modell ugyanis csak annyit állít, hogy a szavazók társadalmi jellemzői valamennyire összefüggnek pártválasztásukkal. Mivel a modell nem ad egy önálló magyarázatot arra, hogy miért is jött létre ez az együttjárás, ezért édeskeveset mond arról, hogy milyen körülmények között mennyire lesz erős az egyes társadalmi jellemzők összefüggése a szavazattal. Ilyen korrelációt elvileg legalább négy mechanizmus hozhat létre, és a Columbia iskola munkáiban hol az egyikre, hol a másokra találhatunk hivatkozást:

A társadalmi jellemzők és a szavazói magatartás közötti négy kapocs:...

(1) A szavazó viselkedése lényegében a tematikus szavazás – fentebb leírt – modelljét követi, gondosan összehasonlítva a pártok ajánlatát személyes preferenciáival, ám ez utóbbiak a társadalmi csoporttagság által meghatározottak.

...tematikus szavazás csoporttagságból eredő preferenciák alapján

(2) A szavazó a racionális modell „gondolatmankós” változatának megfelelően viselkedik, és történetesen az alapján dönt szavazatáról, hogy a saját magához hasonlónak tartott

...gondolatmankós szavazó, saját társadalmi csoportból választott

emberek körében milyen párt mutatkozik népszerűnek. Bernard Berelson halhatatlan mondása szerint az ilyen szavazó politikai bölcsessége nem abban áll, hogy óriási tudásanyag mozgósításával önállóan megállapítja mi is lenne neki a legjobb, hanem abban, hogy jól választja meg tanácsadóit. Mivel a szavazó így nagy valószínűséggel valamilyen hozzá hasonló jövedelmi helyzetű, nemzetiségű, stb. személy (például politikailag tájékozottabbnak hitt házastársa) választását követi, ezért egy-egy társadalmi csoport tagjai közül sokan szavaznak hasonlóképpen.

tanácsadókkal...

(3) A szavazó az egyes választások alkalmával nem mérlegeli tudatosan, hogy melyik pártra szavazzon, de egyebekben a fenti mintát követi. Születésétől fogva ezernyi benyomás éri azzal kapcsolatban, hogy a számára pozitív, illetve negatív érzelmi töltéssel rendelkező személyek milyen politikai szereplőket kedvelnek vagy utasítanak el. Ennek alapján öntudatlanul kialakul (és állandóan felfrissül) benne valamilyen beállítódás az egyes pártokkal kapcsolatban. Szavazata voltaképpen nem is választás, hanem öntudatlanul eltanult beállítódások pillanatnyi állásának kifejeződése.

...öntudatlanul eltanult beállítódások által vezérelt szavazó...

(4) A szavazó valós társadalmi nyomás, vagy éppen saját konformista ösztöneinek hatása alatt dönti el, hogy melyik pártra szavazzon. Családtagjai, kártyapartnerei, munkahelyi előljárói, stb. (vélt) akarata dönt arról, hogy kire adja voksát.

...mások (vélt) akaratát követő konformista szavazó

A szociológiai modell önállóságát az kérdőjelezi meg, hogy az első két mechanizmus a racionális, a harmadik pedig a michigani pártos szavazó modellhez vezet. A negyedik mechanizmus megalapozhatná ugyan egy sajátosan szociológiai elméletét a szavazói viselkedésnek, de éppen a szociológiai modell kortárs képviselői mutattak rá arra, hogy a konformizmus szerepe a választói magatartásban – legalábbis titkos szavazás és individualista politikai kultúra mellett – a jelek szerint elhanyagolható. Igen szerény tehát annak az esélye, hogy egy sajátosan szociológiai modellel magyarázhassuk meg a preferenciák és a szavazói viselkedés kapcsolatát. Mindazonáltal a szociológiai érvelés egyedülálló szerephez juthat a preferenciák eredetének vizsgálatában. Inglehart révén akár még azt is megmagyarázhatja, hogy a társadalmi csoporttagság egyre kevésbé irányítja a szavazói viselkedést.

Egyik sem alap egy sajátos szociológiai modellhez

A pártos szavazó

A pszephológia michigani iskoláját a szociálpszichológus Angus Campbell, a politikatudós Warren Miller és Donald Stokes, valamint a mindkét tudományban nagy hatású Philip Converse teremtette meg, mindenekelőtt 'Az Amerikai Szavazó' című,

Michigani iskola

általuk közösen jegyzett mű révén. E korszakalkotó könyv Berelsonék vagy Downs provokatív sziporkáival összehasonlítva száraz olvasmány.

A könyv alapgondolata az, hogy a szavazói döntések megértését az őket legközvetlenebbül befolyásoló attitűdök felől kell kezdeni,¹³ tehát onnan, hogy mit gondol a szavazó a versengő pártokról és jelöltekről. Aztán ezt kell visszavezetni a pártokkal kapcsolatos tartósabb beállítottságokra, majd mindezt az illető társadalmi jellemzőire, gyermekkori szocializációjára, és más, a múlt kódébe vessző tényezőkre. A teljesértékű magyarázat elemei egy oksági tölcserért („*funnel of causality*”) alkotnak, aminek a kimeneténél kis számú közvetlen ok, bemeneténél viszont a közvetett okok végtelen, egészében már feltérképezhetetlen sokasága található.

Ez a módszertani krédó és egy sarkalatos empirikus általánosítás együttesen alkotja a michigani modellt. Az általánosítás szerint a szavazat voltaképpen nem is választás, hanem az egész élet során felhalmozódott, és mindenekelőtt a különféle választások között kapcsolódási pontot biztosító pártokkal kapcsolatos beállítódások pillanatnyi állásának kifejeződése. Az egy-egy párttal kapcsolatos pozitív beállítottság a szavazó énképébe körülbelül úgy épül be, és válik racionális érvekkel nehezen kikezdehetővé, mint mondjuk a felekezeti hovatartozás. A szavazó tehát azonosul egy párttal – innen származik a „pártidentifikációs modell” kifejezés.

A michigani kutatók amerikai vizsgálatai szerint a szavazó tartós pártkötődése nem olyan stabil, mint a felekezeti hovatartozás, és nem teljesen determinálja a mindenkori szavazatot. Időben viszont stabilabb minden más politikai attitűdnél, sőt még a szavazatnál is, és nagy mértékben befolyásolja a politikai világ érzékelését, a véleményeket, és persze a szavazatot.

Az utóbbi évtizedek kutatásai sokban finomították ezt a képet, mindenekelőtt azzal, hogy a tematikus szavazás hatása sokkal nagyobb, mint amilyenek Converse és társai annak idején észlelték. Rámutattak arra is, hogy nem csak a pártok és ideológiai pozícióik alapvető változása, hanem akár még egy-egy politikai vezető személyes varázsa, a politikai tematika vagy a gazdasági helyzet rövid távú változása is átrendezheti a tartós pártpreferenciákat. A gyermekkori szocializáció hatása viszont jóval szerényebb, mint ahogy azt az 1960-as évek elején feltételezték. Az is kiderült, hogy az Egyesült Államokon kívül nagy nehézségekbe ütközik a tartós pártpreferencia mérésének elkülönítése a pillanatnyi szavazati szándéktól, és ezért talán nem is értelmes ez a különbségtétel. A legfőbb nívum persze az, hogy

Vizsgálati sorrend: a szavazót legközvetlenebbül befolyásoló attitűdök ← tartósabb beállítottságok ← társadalmi jellemzők

Pártidentifikáció: a szavazó azonosulása egy párttal...

...minden más politikai attitűdnél stabilabb

A modell képének árnyalása – a pártos szavazás csökkenése

¹³ Emiatt a michigani modellt (szociál)pszichológiaiának is szokták nevezni.

a pártos szavazók száma az 1970-80-as évek során a legtöbb nyugati demokráciában fokozatosan csökkent, az új demokráciákban pedig eleve rendkívül alacsony, és – a michigani elmélet feltevései ellenére – nem nő együtt a pártok életkorával.

Egy az 1970-80-as években népszerű, de empirikusan mára minden elemében cáfolt elmélet szerint ennek az az oka, hogy a pártosság olyan gondolatmankó, amelyre csak a viszonylag rosszul informált, iskolázatlan szavazóknak van szüksége. Mivel a szavazók hírfogyasztása és iskolázottsága hosszú távon nő, egyre kevésbé van szükségük a pártosság mankójára, és inkább önálló véleményük alapján, tehát egyre inkább tematikusan szavaznak.

**A csökkenés
magyarázatai: jobb
informáltság, önálló
vélemény...**

Egy rivális elgondolás szerint a pártosság olyan gondolatmankó, amelyre a szavazóknak mindig is szükségük lesz ahhoz, hogy ne futó, csalóka benyomások, hanem a hosszabb távú tapasztalat szűrőjén átment megfontolások alapján válasszanak pártot. A pártosság csökkenése így sokkal inkább az irracionálisnak mint a szavazói preferenciák hűségesebb kifejeződésének nyit teret. Mivel a pártosság csökkenése javarészt a pártok közötti ideológiai polarizáció hanyatlására vezethető vissza, aligha lehet párhuzamos a tematikus szavazás növekedtével.

**...a pártok közötti
különbségek csökkenése**

Végül egy harmadik elgondolás eleve nem gondolatmankót lát a pártosságban, hanem a fentebb bemutatott expresszív szavazás egy-egy alesetének tekinti mind a tematikus szavazást, mind a michigani modell leírásának megfelelő választói viselkedést. Mivel a vonatkozó kutatások gyerekcipőben járnak, nem lehet még megmondani, hogy e modellben a pártos, vagy a tematikus szavazás vezethet-e erősebb megfelelésre a szavazók expresszív döntései, illetve a tökéletes politikai információk megléte esetén, kizárólag a választások közpolitikai következményeinek mérlegelése alapján meghozandó döntéseik között.

**A pártosság mint az
expresszív szavazás
egyik alesete**

Az eredeti michigani modellt is elmarasztalhatjuk abban, hogy nem tisztázta világosan, hogy e három interpretáció melyikének a talaján áll. A modell mai híveinek többsége, így Warren Miller utolsó munkái is, jobbára a második elgondolást képviselik, és feltételezik azt, hogy egyes tartós értékorientációk, ideológiai azonosulások hasonló szerepet töltenek be a választói magatartás formálásában, mint a pártosság. Utóbbi magát pedig már nem látják olyan könnyen levezethetőnek a gyermekkorból, és a michigani modell, valamint a gondolatmankóra támaszkodó **Robinsonok** „racionális” világa között ma már kevesen látnak áthidalhatatlan szakadékot.

**A michigani modell
finomítása**

Következtetések

A modellek és módszerek körüli utazásunk végén ismét beláthatjuk, hogy bizonyosságot csak az érzelmek és a hitek adnak, a társadalomtudományok nem. Az utóbbi évtizedek kutatásai alapján azonban néhány állítás mégis valószínűbbnek tűnik, mint annak előtte. Zárszóként ezekhez a politikai képviselőket szemponyjából adódó főbb következtetések adhatók hozzá.

A szavazók nagy része természetesen csúfosan elbukna a legegyszerűbb politikai ismeret-vizsgálaton is. A választások két varázsszerrel kezelik ezt a problémát. Miként Condorcet több mint kétszáz éve felfedezte, az egyes szavazók tévedései részben kioltják egymás hatását, és ezért a kollektív ítélet általában bölcsőbb az egyéni döntések átlagánál. Másrészt az ellenérdekű pártok közötti verseny és saját leleményük révén a szavazók számos olyan gondolatmankóhoz jutnak hozzá, amelyek segítségével végülis majdnem úgy viselkedhetnek, mintha tökéletesen informáltak lennének.

Mindez persze csak a lehetőséget teremti meg a népakarat pontos kifejeződéséhez. A tényleges eredmény messze elmaradhat ettől, ha a versengő pártok nem egyformán ügyesek, ha a verseny nem egészen tiszta, vagy ha a szavazók információs költségei túl magasak. Nem meglepő hát, ha az ideológiailag differenciált pártok közötti versengés eredményesebb e tekintetben, mint az egyes személyiségek közötti versenyfutás. Míg a politikai pártok által képviselt álláspontok és átlagszavazóik véleménye között elég szoros korreláció figyelhető meg, addig az egyéni választókerületek képviselőinek és a kerület átlagos lakójának véleménye között jóval gyengébbek az ilyen összefüggések. A közeljövő legfontosabb pszephológiai kutatásai alighanem azok lesznek, amelyek segítenek megérteni, hogy pontosan milyen intézményi megoldások segítik elő legjobban a szavazói akarat pontos kifejeződését.

Ajánlott kérdések

Milyen módszert és milyen adatokat használna, ha egy önálló elemzést kellene írnia a szavazói magatartásról? Indokolja meg választását!

Miként mérhetjük a szavazók párhűséget a választási eredmények alapján?

Mi a hasonlóság és mi a különbség a racionális szavazói magatartás egyes modelljei között?

Melyek a szociológiai modell erős és gyenge pontjai?

Összeegyeztethetők-e a választói magatartás különböző modelljei? Ha igen, miként, ha nem, miért nem?

A képviselőket szemponyjából adódó következtetések:...

...az egyéninél bölcsőbb kollektív döntések, majdnem tökéletes informáltság

Az ideológiailag differenciált pártok versengése elősegíti a népakarat pontosabb kifejeződését

Ajánlott irodalom:

- Bartolini, Stefano, and Peter Mair 1990. *Identity, Competition, and Electoral Availability: The Stabilisation of the European Electorates 1885-1985*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Berelson, Bernard R., Paul F. Lazarsfeld, and William N. McPhee 1954. *Voting: A Study of Public Opinion Formation in a Presidential Campaign*. Chicago, IL: The University of Chicago Press.
- Budge, Ian, and Dennis J. Farlie 1983. *Explaining and Predicting Elections: Issue Effects and Party Strategies in Twenty-three Democracies*. London: George Allen & Unwin.
- Cox, Gary 1997. *Making Votes Count: Strategic Coordination in the World's Electoral Systems*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Downs, Anthony 1957. *An Economic Theory of Democracy*. New York: Harper.
- Hunyady György szerk. 1998. *Történeti és politikai pszichológia*. Budapest: Osiris.
- Iyengar, Shanto 1991. *Is Anyone Responsible? How Television Frames Political Issues*. Chicago, IL: University of Chicago Press.
- Lau, Richard R., and David P. Redlawsk 1997. "Voting Correctly." *American Political Science Review* 91: 585-98.
- Merrill, Samuel, III, and Bernard Grofman 1999. *A Unified Theory of Voting*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Paldam, Martin 1991. "How Robust Is the Vote Function? A Study of Seventeen Nations over Four Decades." in *Economics and Politics: the Calculus of Support*, ed. by Helmut Norpoth, Michael S. Lewis-Beck, and Jean Dominique Lafay. Ann Arbor, MI: The University of Michigan Press, pp. 9-32.
- Rudas Tamás 1998. *Hogyan olvassunk közvéleménykutatásokat?* Budapest: Új Mandátum Kiadó.
- Tóka Gábor 1998. "A pártpreferenciák stabilitásának meghatározói." *Századvég, Új folyam*, 9: 3-26.
- Tóka Gábor 2001. "A szavazói magatartás kutatása." *Politikatudományi Szemle* 10 (3): 105-30.
- Wilkin, Sam, Brandon Haller, and Helmut Norpoth 1997. "From Argentina to Zambia: a World-Wide Test of Economic Voting." *Electoral Studies* 16: 301-16.